

'n Holistiese behuisingsevalueringmodel: 'n Instrument vir ontwikkelingpraktisyns in laekoste-behuising

Charlene J Erasmus*, Ruth M Albertyn & DeWet Schutte

SUMMARY

Within the South African context, housing issues continue to provide challenges to all role-players, from government, to housing providers, to those working on the ground. Human ecologists agree with the government's view that a house encompasses more than a structure, and that its environment and location are equally important in meeting the needs and expectations of the occupants. However, there is potential for exploitation as the prolific provision of houses has resulted in housing of questionable quality, which has a negative impact on the vulnerable sector that is supposed to be beneficiaries. Accountability is therefore necessary. The need for a method to evaluate housing programmes within a poverty environment served as motivation for this study.

The holistic housing evaluation model (HHEM), an instrument for low-cost housing from a human ecological perspective, addresses housing related issues on the micro- and community levels of a particular community. The HHEM was compiled by studying government policy and legislation, analysing the literature and identifying indicators, as obtained from eight focus groups, for the purpose of determining housing quality. By using the HHEM it became possible to identify community and other housing-related needs, to construct a community profile and draw meaningful conclusions. This information is presented visually by means of this model. The HHEM served as a basis for the questionnaire used in a survey that was conducted in the Wesbank low-cost housing area, evaluating to what extent the project complied with the government housing objective of providing houses that would be more than mere structures.

A community profile for Wesbank was then drawn up based on the results of the survey. Based on the community profile that ensued, it is recommended that educational housing programmes be made available to beneficiaries. It is also recommended that a study of alternative types of housing, building material and construction techniques needs to be launched to find a suitable product that would contribute to improved health and living conditions. The community profile compiled therefore is a valuable tool for identifying aspects that should be addressed within the community where it is applied. The HHEM could be applied in future research in areas with different economic and income levels, thereby creating comparative profiles of the respective communities. Participation by beneficiaries should be encouraged in any housing process, as this could contribute towards the sustainability of housing in their communi-

ties. With the HHEM, the government and housing developers can apply the HHEM in existing areas for executing needs studies to serve as a guideline for development.

— **Dr CJ Erasmus***

*Department of Human Ecology
University of the Western Cape*

Tel: +27 (0)21 959 2760

Fax: +27 (0)21 959 3686

Email: cjerasmus@uwc.ac.za

**Corresponding author*

— **Dr RM Albertyn**

*Centre for Higher and Adult Education
University of Stellenbosch*

— **Prof DeWet Schutte**

*Department of Environmental and Career Health
Studies*

Cape Peninsula University of Technology

INLEIDING EN MOTIVERING

Toegang tot behuising en veilige akkommodasie vorm 'n integrale deel van die regering se verbintenis tot armoedeverligting en die verbetering van die lewensgehalte van mense. Die beleid van die regering is om deur die beskikbaarstelling van behuisingsubsidies wat die armes bevoordeel, die oprigting van vaste struktuur konstruksies te verseker wat gepaard gaan met huiseienaarskap en die aanvaarding van bewoners se verantwoordelikhede ten opsigte van bekostigbare dienslewering aan die woonbuurt.

Verstedeliking, 'n wêreldwye verskynsel, is een van die faktore wat aansienlike druk op stedelike en dorpsontwikkeling uitoefen. Die vinnig groeiende waglyste vir behuising in veral stedelike gebiede en plaaslike owerhede wat soms onder groot druk is om behuising te verskaf, dikwels sonder die noodsaaklike uitbreiding van publieke dienste en/of fasiliteite speel ook 'n rol (Mtembi-Mahanyele, 2002:1; Kiangi, 1998:1). Die onvermydelike gevolg is dikwels onbeheerde verstedeliking, onregmatige grondbesetting met die gepaardgaande uiteindelijke styging in kostes en finansiering van noodsaaklike dienste en behuising wanneer dit uiteindelik verskaf sou word (Connell, 2002; Mtembi-Mahanyele, 2001:2; Braaf, 1998:iii; Choguill, 1987:47). Die spoed en omvang waarteen die regering laekostebehuising moet verskaf het egter die vermoede laat ontstaan dat die nodige klem op menslike ontwikkeling dikwels agterweë bly en slegs sporadies en/of selektief aandag geniet. Dit is teen hierdie agtergrond dat die behoefte aan 'n instrument om binne 'n omgewing van armoede die sukses van behuisingsprogramme na behore te kan beoordeel, dringend nodig geword het. In die praktyk sou die beskikbaarheid van so 'n instrument kon bydra tot die bepaling van leemtes, behoeftes en knelpunte binne 'n bepaalde woonbuurt. Op grond van die verkreeë inligting, kan doelmatige programme ontwerp en ingevoer word om die geïdentifiseerde knelpunte te remedieër.

Die konteks waarbinne menslike ekoloë praktiseer, is hoofsaaklik gebaseer op die teorieë van bemagtiging en die ekologiese-sisteemteorie, en binne hierdie bepaalde studie ook op die interdisiplinêre benadering (McGregor, 2004, 2006, 2007; Albertyn, 2005; Nicolescu, 1997, 2005; Nickols, 2003; Albertyn *et al*, 2002; Stage & Vincenti, 1997: 306; Trzcinski, 1995; Bubolz & Sontag, 1993: 424-425). Menslike ekologie, gemoeid met die verbetering en verhoging van lewenskwaliteit, fokus op die onderlinge verwantskappe en wederkerige verhoudings (verbande) tussen individue, gesinne en gemeenskappe, en die veelvuldige omgewings waarbinne hulle funksioneer (Stage & Vincenti, 1997:306). Hierdie benaderings rig die missie en visie van menslike ekologie, en beklemtoon die unieke bydrae van dié dissipline tot die holistiese ontwikkeling van gesinne, individue en gemeenskappe. Dit is teen hierdie agtergrond dat die behoefte aan die ontwikkeling van 'n Holistiese Behuisingsevalueringmodel (HBEM), as evalueringinstrument ontstaan het, wat deur gemeenskapsbehuisingpraktisyns aangewend kan word.

Die doel met hierdie artikel is om die ontwikkeling van 'n HBEM en toepassing daarvan in 'n lae-inkomste gemeenskap (Wesbank) te beskryf. Die doelstellings is dus om:

- die ontwikkelingsproses van die Holistiese Behuisingsevalueringmodel (HBEM) te beskryf,
- die toepassing van die HBEM in Wesbank-gemeenskap te bespreek, en
- 'n gemeenskapsprofiel met die HBEM as vertrekpunt daar te stel.

KONTEKS VAN DIE STUDIE

Omdat Wesbank 'n relatief nuwe woonbuurt is en "van die grond af" ontwerp is, is besluit dat dit 'n ideale teikengroep sou wees om die toepassing van die HBEM in die praktyk te toets. Geen spesifieke teikengemeenskap was tydens die ontwikkeling in die gebied gevestig nie, derhalwe kon geen gemeenskapsdeelname tydens die ontwikkeling van die gebied bewerkstellig word nie (Wyngaard, 2002:81,85). Wesbank, geleë tussen die R300 en Kuilsrivier (Wes-Kaap), bestaan uit 5174 behuisingseenhede en is gebou om persone in die lae-inkomstegroep te huisves (Herandien, 1999:104). Dié lae-inkomste-behuisingsontwikkeling was by geleentheid deur die Provinsiale Behuisingsontwikkelingsraad (PBOR) as 'n "vlagskipprojek" vir die ontwikkeling van bekostigbare behuising in die Wes-Kaap beskou (In Maart, 1998 ... 5,500 drome word bewaarheid, 1998). Vanuit 'n streeksperspektief, lê Wesbank binne die armoedegeteisterde Kaapse metropolitaanse suid-ooste, wat meer as 60% van die metropolitaanse bevolking van Kaapstad huisves, maar skaars 16% van die formele werksgeleenthede binne die metropool oplewer. Dié gebied se ekonomiese bydrae tot die metropool se formele besigheidsomset was egter minder as 7% vir die jaar 2000 (Provinsiale Ontwikkelingsraad van die Wes-Kaap, 2002:15-17).

ONTWIKKELING VAN DIE HBEM

Die ontwikkeling van die HBEM het deur verskillende fases gegaan. 'n Literatuurstudie is gedoen om bepaalde elemente uit behuisingsbeleid en bestaande literatuur te bestudeer. Vir insette vanuit die Wesbank gemeenskap is fokusgroepgesprekke gevoer en 'n steekproef-opname met 'n gestruktureerde vraelys aan die hand van aangesig-tot-aangesig-onderhoude onder die inwoners gedoen. Al hierdie inligting het uiteindelik in die daarstel van die HBEM gekulmineer. Inligting voortvloeiend uit die literatuurstudie

'n Literatuur studie is van sleutelwetgewing en – beleidstukke, naamlik die Wet op Behuising 07 (1997), die Grondwet van Suid-Afrika (1996), die Heropbou- en Ontwikkelingsprogram (1994) en die Witskrif oor Behuising (1994) gedoen met die doel om meetbare aanwysers vir die HBEM te identifiseer. Dit was duidelik dat die beleid van die regering is om behuising, infrastruktuur en dienste te voorsien asook om gemeenskappe te betrek en te bemagtig sodat die hele proses positief op volhoubare gemeenskapsontwikkeling sal inwerk. Die beleidsriglyne stel dit ook dat lewensvatbare gemeenskappe in omgewings na

aan werksgeleenthede, gesondheids-, opvoedkundige en sosiale fasiliteite geleë moet wees. 'n Vervoerinfrastruktuur moet gevestig word ten einde op sigself werksgeleenthede te voorsien (Heropbou- en Ontwikkelingsprogram, 1994:15, 23).

Basiese standaarde vir behuising soos deur Die Heropbou- en Ontwikkelingsprogram (HOP) vereis, sluit in 'n duursame struktuur met redelike leefruimte en privaatheid, beskerming teen swak weerstoestande asook sanitêre fasiliteite, stormwaterdreinerig, huishoudelike energietoevoer en gemaklike toegang tot skoon water. Die regering moet verseker dat 'n verskeidenheid moontlikhede van besitreg, insluitende individuele en kollektiewe huiseienaarskap, sowel as die huur en die fasilitering van die koop van verskillende behuisingstipes, haalbaar sal wees. Die HOP stel dit voorts dat geskikte grond wat geografies gerieflik en in omgewings met ekonomiese geleenthede en sosiale geriewe geleë is, vir behuising geïdentifiseer en vir behuisingsprojekte beskikbaar gestel word (Heropbou- en Ontwikkelingsprogram, 1994:23, 24).

Teen hierdie agtergrond blyk dit dat die regering strewe na die vestiging van 'n mensgeoriënteerde samelewing waarin gemeenskapsdeelname ingebed is in die behuisingsproses waarin lae-inkomstegroepe as venote van die regering en die privaatsektor 'n aktiewe rol in die ontwikkeling van behuising kan speel (De Beer & Swanepoel, 1994:629; Janse van Rensburg, 1994:310). Die Witskrif oor Behuising (1994:22,23) wys daarop dat die regering 'n ontwikkelingsgeoriënteerde fokus op die behoeftes van mense moet hê en maniere moet vind om hierdie behoeftes aan te spreek. Die "kultuur van burokratiese gedwonge dienste" moet dus plek maak vir "oorlegpleging en gemeenskapsdeelname" (Mokhobo, 1996:44). Dit is hierdie bemagtiging van individue of 'n gemeenskap wat Brynard (1996:134) en verskeie ander navorsers (Lahiri-Dutt, 2004; Page & Czuba, 1999; McGregor, 1997; Vaines, 1993) as 'n leerproses beskou, deurdat mense bewus raak van gemeenskapsprobleme en sodoende insig verkry in die moeite wat met die vind van oplossings gepaard gaan. In hierdie verband word gemeenskapsdeelname dus as 'n onvoorwaardelike vereiste vir gemeenskapsbemagtiging beskou.

Die behuisingsleweringsproses moet 'n voorsieningsproses wees waarin 'n mensgeoriënteerde, holistiese benadering gevolg (Witskrif oor Behuising, 1994:22,23) en beide gemeenskaps- en individuele bemagtiging bevorder word (Janse van Rensburg, 1994:310). Met die ontwikkeling van 'n behuisingstrategie wat die lewensgehalte van individue en gemeenskappe moet bevorder, is dit dus belangrik om vas te stel wat die aard van die bepaalde teikengroepe se behuisingsbehoefte is, geïntegreer met kennis oor hul sosiale ervaringswêreld, behoeftes en verwagtinge (Van Rensburg *et al*, 2001:107-108).

Die Wet op Behuising 107 (1997:4) omskryf behuising as beide (i) 'n produk en (ii) 'n proses wat as die kern van die sosio-ekonomiese welstand van gemeenskappe beskou kan word. Die omgewing waarbinne 'n

huis geleë is, is net so belangrik as die huis self om in die spektrum van behoeftes en noodsaaklikhede van die bewoner te voorsien (Penderis, 1996:21; Witskrif oor Behuising, 1994:21). Dit is 'n plek waarbinne hulle 'n vervulde lewe kan lei en wat 'n gevoel van sekuriteit en geborgenheid binne 'n bepaalde gemeenskap bied. Bevredigende woonomgewings kan dus volgens De Silva (2002:1) uitgedruk word beide in terme van (i) fisiologiese behoeftes, soos gemak en beskerming teen die elemente, en (ii) sielkundige behoeftes, soos 'n gemeenskaps- en gesinslewe. Dit is egter belangrik om daarop te wys dat behuising uit meer as net die fisiese strukture, wat beskerming aan inwoners verskaf, bestaan, maar dat dit ook grond benut en basiese dienste soos water en sanitasiegeriewe benodig. Van belang is dat dit 'n spesifieke ruimte binne 'n bepaalde fisiese omgewing beslaan (Sydow, 1993:4-5). Behuising vorm gevolglik 'n eenheid van sosiofisiese en persoonlike (psigiese) ruimte wat omskryf en gevorm word deur kulturele, sosio-demografiese, sielkundige, politieke en ekonomiese faktore (Arias, 1993; Saunders, 1989; Weightman, 1985 in Penderis, 1996:21).

Op makrovlak word behuising omskryf as 'n instrument vir ekonomiese groei en politieke stabiliteit. Op gemeenskapsvlak (mesovlak) word behuising omskryf as die voorsiening van infrastruktuur, dienslewering en gemeenskapsbou en op die individuele vlak (mikrovlak) as 'n instrument vir die verdien van inkomste, beskerming, persoonlike belegging en rus (Meyer, 1998:3; Witskrif oor Behuising, 1994:21). In dié verband omskryf Desprès, (1991:97-99) die betekenis van 'n huis aan die hand van: fisiese sekuriteit en beheer wat dit verskaf; materiële eienskappe van 'n woning en woonbuurt; wettige en ekonomiese betekenis soos investering en eienaarskap; kulturele en simboliese betekenis wat geassosieer word met selfverwesenliking, emosionele sekuriteit en sosiale status; die gevoel van permanensie en kontinuïteit; en laastens, sosiale betekenis waar familie, vriende en sosiale aktiwiteite 'n bindende rol speel. Behuising as 'n sosiale en ideologiese konstruksie sluit gevoelens, geleefde ervarings en bewuste en intellektuele realiteit in (Penderis, 1996:22). Die volgende aanhaling (Merrington in Meyer, 1998:3) beklemtoon bogenoemde: "The residential environment mankind uses for shelter, including the shelter structure and all the facilities, utility and services which are necessary for the physical and mental health, and social well-being of the individual and the family and which are needed to link the individual and the family to the community..."

Inligting voortvloeiend uit die fokusgroepe

Fokusgroepe was as data-insamelingstegniek gebruik om kwalitatiewe data in te samel, terwyl behuisingssaanwysers vir goeie behuising in konsultasie met individue in die gemeenskap van Wesbank geïdentifiseer was. Respondente se subjektiewe evaluering van hulle behuising en lewensomstandighede (lewensgehalte en behuisingstevredenheid) was verkry deur Szalay (Schutte, 2002) se semantografiek met die fokusgroeptegniek te kombineer (Babbie & Mouton, 2001:291-293; Bless & Higson-Smith,

1995:113; Schutte, s.a. (a):1-23) en aan die groeplede te vra wat hulle as gesonde behuising beskou.

Die fokusgroepe het uit agt persone elk bestaan. Individue vir deelname aan die fokusgroepe was geïdentifiseer deur die hele woongebied van 5174 wooneenhede in opname-gebiede te verdeel. Die sistematiese steekproeftegniek is gebruik om huise te identifiseer waarin individue vir deelname aan die fokusgroepe gewerf is. Waar die kwalifiserende persoon in die huishouding nie gewillig was om aan die fokusgroepe deel te neem nie, was 'n standaard vervangingsprosedure gevolg deur die geselekteerde woning met die naaste woning aan sy linkerkant te vervang. Geslag en ouderdom is as onafhanklike veranderlikes in die samestelling van die fokusgroepe gebruik. Hierdie insluitingskriteria spruit uit die onderliggende vertrekpunt dat mans oor die algemeen andersoortige behuisingsbehoefes as vroue het en dat jonger mense oor die algemeen ook andersoortige behuisingsbehoefes as ouer mense en bejaardes het.

Die indikatore rakende die respondente se beskouing van behuising vir gesonde lewensomstandighede was verkry uit konsepte soos dit uit die fokusgroepe na vore getree het. Dit het algemene aspekte soos die gehalte van die woning, wat ruimte, privaatheid en ventilasie insluit en fasiliteite soos polisiekantoor, daghospitaal, biblioteek, ambulansdienste, vullisverwydering, toiletgeriewe, afdakke vir taxi-staanplek, kleuterskool, kerke, gemeenskapsentrum, speelplek, ontspanningsgeriewe vir jeug, sportgronde, straatligte, telefoonkabels en spoedwalle ingesluit. Dié konsepte het deel gevorm van die sleutelwoorde en/of behuisingsindikatore wat tydens die ontwikkeling van die HBEM gebruik was. Dit het ook deel gevorm van die teoretiese onderbou vir die vraelys wat die inligting vir die gemeenskapsprofiel verskaf het.

Die Holistiese Behuisingsevalueringmodel (HBEM)

Die teoretiese struktuur van die holistiese HBEM is gebaseer op behuisingsindikatore wat uit die literatuurstudie en fokusgroepe na vore getree het. Die konseptualisering van die indikatore was in 'n dendrogram uiteengesit (Schutte, s.a.(b)) wat dit op twee vlakke tiperend van die mikro- (mikro-omgewing) en gemeenskapsvlak (meso-omgewing) (Meyer, 1998:3; Deacon & Firebaugh, 1988:28) aangebied het. Die teorie van menslike ekologie fokus op die mens as beide 'n biologiese organisme en sosiale wese in interaksie met sy omgewing (Bubolz & Sontag, 1993:419). Dus, die omgewings waarmee gesinne daagliks in interaksie is en waarmee hulle die nouste kontak het, word deur die mikro- en die gemeenskapsvlakke verteenwoordig. Die mikrovlak (mikro-omgewing) fokus op faktore wat die onmiddellike gesin en hulle besukting raak, en in hierdie model word dit aangedui deur subaspekte soos (i) ekonomiese aspekte, (ii) fisiese struktuur, (iii) fisiese sekuriteit, (iv) privaatheid en (v) sosio-sielkundige aspekte.

Die eerste konsep, naamlik ekonomiese aspekte word ondermeer in bekostigbaarheid, besitreg, inkomste, huiseienaarskap en ekonomiese investering

weerspieël. Hierdie aspekte is van belang omdat daar aan die basiese behoeftes van individue voldoen moet word, en wat in hierdie model ook as bepalend vir lewensgehalte geld. Die tweede subkonsep op die mikrovlak, die fisiese struktuur, het betrekking op die grootte, konstruksiemateriaal en gehalte van die behuisingseenheid, en verwys ook na die bydrae wat die woning lewer tot fisiese gesondheid. Die derde subkonsep, naamlik fisiese sekuriteit, is vir enige gesin van belang. Dit hang onder andere af van die veiligheid en die mate waarin die woning aan hulle basiese behoeftes voldoen. Privaatheid, die vierde bepalende subkonsep op die mikro-/individuele vlak, word as belangrik beskou aangesien 'n gebrek daaraan op sy beurt onderliggend tot negatiewe gevoelens en/of gemoedstoestande kan wees.

Die sosio-sielkundige subkonsep, die laaste subkonsep in die HBEM verteenwoordig aspekte van individue se gevoelens ten opsigte van hulle ervarings rakende hulle woning en woonomgewing, asook die bydrae daarvan tot hulle sosio-sielkundige welsyn. Aspekte wat in die HBEM vervat word, sluit sieninge in rondom die woning as plek van toevlug, die vraag of individue hulle binne die struktuur kan uitleef, die lewensgehalte wat hier ervaar word en of die struktuur en interaksie in bepaalde gemeenskappe tot menswaardigheid en identiteit lei (Cohen *et al*, 2004; Anderson *et al*, 2002; De Silva, 2002; Dunn, 2002:2-7; The World Health Organization, 2002; Granruth & Smith, 2001; Diesendorf, 2000:24; Dewar, 1999; Burkey, 1998:3; Kiangi, 1998:27; Meyer, 1998:3; Penderis, 1996:21-22; Harpham & Tanner, 1995; Jackson & Southers, 1993; Després, 1991; Max-Neef, 1991:22-32).

Onderliggend tot 'n ekologiese benadering, is die aanname dat die mens 'n integrale deel van die totale lewensstelsel is (Bubolz & Whiren, 1984:6). Met die voorafgaande as vertrekpunt, is die omgewing van die gesin dus deel van die lewenshulp en sosiale ondersteuningsstelsel en verskaf die hulpbronne wat noodsaaklik is vir lewe (McGregor, 2006; Nickols, 2001 in Nickols, 2003). In die voorgestelde HBEM vorm hierdie ondersteuningsstelsel deel van die "gemeenskapsvlak". Dit omvat onder meer aspekte soos infrastruktuur, wat uit dienste soos water, sanitasie, elektrisiteit, vullisverwydering en die skoonmaak van strate bestaan, asook geriewe soos opvoedings-, gemeenskaps- en kulturele/godsdiensgeriewe, sportgronde, gesondheidsorg, polisiedienste, vervoer en 'n biblioteek. Dit word algemeen aanvaar dat hierdie strukture volwaardige gemeenskappe daarstel en ook bydra tot 'n algemene verbetering in die lewensgehalte van individue en gesinne in die bepaalde woonbuurt. Aangesien wonings binne 'n bepaalde fisiese omgewing geleë is, is dit belangrik dat die ligging van die woning, die woongebied, sowel as klimaatstoestande ook 'n rol sal speel in die mate van aanvaarbaarheid van die behuising. Hierdie aspekte word in die HBEM vervat as die subaspek van "omgewing". Gemeenskapsbou behels ook die betrokkeheid van individue en hulle gesinne by hulle bepaalde gemeenskap in hulle kulturele en godsdiensgeriewe uitlewing en die verskeidenheid van onderlinge steundienste in die gemeenskap. Grondgebruik, wat

TABEL 1: STELLINGSTOEKENNING IN DIE HBEM

STELLING	VLAK	Subaspek	Veranderlikes
11. In watter tipe woning woon u?	Mikro	Fisiese struktuur	Behuisingseenheid
12. Is u die eienaar/huurder van die woning?	Mikro	Ekonomiese aspek	Besitreg
13. Hoe betaal u u huur/ huispaaieiment.	Mikro	Ekonomiese aspek	Bekostigbaarheid
13.1 Hoeveel is dit normaalweg?	Mikro	Ekonomiese aspek	Bekostigbaarheid
14. Van watter konstruksie materiaal is u woning hoofsaaklik gebou?	Mikro	Fisiese struktuur	Konstruksie-materiaal
14.1 Wat is die kwaliteit daarvan?	Mikro	Fisiese struktuur	
15. Is u oor die algemeen tevrede met die grootte van u woning?	Mikro	Fisiese struktuur	Ruimte/grootte
16. Is u tevrede met die kwaliteit van u woning?	Mikro	Fisiese struktuur	Kwaliteit
17. Beskou u u woning as:			
17.1 'n Bron van inkomste/broodwinning?	Mikro	Ekonomiese aspek	Broodwinning/inkomste
17.2 U eiendom?	Mikro	Ekonomiese aspek	Huiseienaarskap
17.3 Ekonomiese belegging?	Mikro	Ekonomiese aspek	Persoonlike belegging/ ekonomiese investering
17.4 Bekostigbaar vir u sak?	Mikro	Ekonomiese aspek	Bekostigbaarheid
18. Het u huurders op u perseel/Is u woning 'n bron van inkomste?	Mikro	Ekonomiese aspek	Broodwinning/inkomste
18.1 Watter vorm neem die woonplek aan?	Mikro	Fisiese struktuur	Behuisingseenheid
18.2 Het u dit self aangebring/gebou?	Gemeen-skap	Grondgebruik	Uitbreiding
18.3 Waaruit bestaan die gebou/struktuur?	Mikro	Fisiese struktuur	Konstruksie-materiaal
18.4. Hoeveel huur vra u per maand?	Mikro	Ekonomiese aspek	Inkomste
18.5. Watter water- en toiletgeriewe gebruik u huurders?	Gemeen-skap	Infrastruktuur	Dienste
19. Om watter rede dink u sal iemand u uit die huis kan sit?	Mikro	Ekonomiese aspek	Huiseienaarskap
20. Hoe hou u van die woonomgewing?	Gemeen-skap	Omgewing	Ligging
21. Hoe veilig beskou u die woongebied as woonomgewing?	Mikro	Fisiese Sekuriteit	Veiligheid
22. Wat sal u kies - groter maar minder mooi huise, of kleiner maar mooier huise?	Mikro	Fisiese struktuur	Grootte
23. In hoe 'n mate voldoen u behuising aan u familie se basiese behoeftes (slaap, eet, rus)?	Mikro	Fisiese sekuriteit	Basiese behoeftes
24. Was u huis al ooit blootgestel aan hewige klimaatstoestande, bv. dak afgewaai, of huis oorstroom as gevolg van swaar reënval?	Gemeen-skap	Omgewing	Klimaatstoestande
25. Ervaar u enige probleme gedurende die wintermaande?	Gemeen-skap	Omgewing	Klimaatstoestande
26. Dra u woning by tot goeie gesondheid?	Mikro	Fisiese sekuriteit	Fisiese gesondheid
27. Word u woning van die volgende dienste voorsien?			
27.1 Water	Gemeen-skap	Infrastruktuur	Dienste
27.2 Elektrisiteit	Gemeen-skap	Infrastruktuur	Dienste
27.3 Riool	Gemeen-skap	Infrastruktuur	Dienste
27.4 Vullisverwydering	Gemeen-skap	Infrastruktuur	Dienste
28. Is die volgende fasiliteite vir u oor die algemeen toeganklik of ontoeganklik indien u daarvan gebruik wou maak?			
28.1 Primêre skole	Gemeen-skap	Infrastruktuur	Fasiliteite
28.2 Sekondêre skole	Gemeen-skap	Infrastruktuur	Fasiliteite
28.3 Openbare vervoer (treine, taxi's, ens.)	Gemeen-skap	Infrastruktuur	Fasiliteite
28.4 Dagskool of kleuterskool	Gemeen-skap	Infrastruktuur	Fasiliteite
28.5 Ontspanningsfasiliteite soos gemeenskap- sentrums	Gemeen-skap	Infrastruktuur	Fasiliteite
28.6 Kulturele fasiliteite soos kerke, moskees	Gemeen-skap	Infrastruktuur	Fasiliteite
28.7 Sportgeriewe	Gemeen-skap	Infrastruktuur	Fasiliteite
28.8 Hospitaal/daghospitaal	Gemeen-skap	Infrastruktuur	Fasiliteite
28.9 Gesinskliniek	Gemeen-skap	Infrastruktuur	Fasiliteite
28.10 Polisiekantoor	Gemeen-skap	Infrastruktuur	Fasiliteite
29.1 Ek is gelukkig om in my woongebied te bly.	Mikro	Sosio-sielkundig	Lewenskwaliteit
29.2 Ek kan vertrou/staatmaak op die res van die gemeenskap om my te help as ek 'n probleem het.	Gemeen-skap	Gemeenskapsbou	Steundienste
29.3 Dit is 'n goeie area om kinders in groot te maak.	Gemeen-skap	Omgewing	Ligging
29.4 Die behuisingontwikkeling in my woongebied het gelei tot die verbetering in sosio-ekonomiese welstand van die gemeenskap.	Gemeen-skap	Grondgebruik	Hervestiging
29.5 Daar is voordele daaraan verbonde om in die gemeenskap betrokke te wees.	Gemeen-skap	Gemeenskapsbou	Betrokkenheid
29.6 Ek kan my kulturele/ godsdienstige gewoontes/ gebruike in my woongebied uiteef.	Gemeen-skap	Gemeenskapsbou	Kultureel/godsdienst
29.7 Ek het 'n menswaardige bestaan in my woongebied.	Mikro	Sosio-sielkundig	Menswaardigheid
29.8 Ek kan myself in my woongebied uiteef.	Mikro	Sosio-sielkundig	Identiteit; selfuitdrukking
29.9 Ek beskou my woning as 'n plek waarna ek kan terugkeer as toevlug.	Mikro	Sosio-sielkundig	Toevlug
30. Hoe voel u oor die volgende sake rakende u woonomgewing?			
30.1 Kwaliteit van woning	Mikro	Fisiese struktuur	Kwaliteit

TABEL 1: STELLINGSTOEKENNING IN DIE HBEM - Vervolg

STELLING	VLAK	Subaspek	Veranderlikes
30.2 Toestand van woning	Mikro	Fisiese struktuur	Kwaliteit
30.3 Grootte van woning	Mikro	Fisiese struktuur	Grootte/ruimte
30.4 Ligging van woning binne Wesbank	Gemeen-skap	Omgewing	Ligging
30.5 Onderverhuring van woning	Mikro	Ekonomiese aspek	Broodwinning/ Inkomste
30.6 Privaatheid in woning	Mikro	Privaatheid	
30.7 Watervoorsiening	Gemeen-skap	Infrastruktuur	Dienste
30.8 Elektrisiteitsvoorsiening	Gemeen-skap	Infrastruktuur	Dienste
30.9 Vullisverwydering	Gemeen-skap	Infrastruktuur	Dienste
30.10 Sanitasie, dreine/rioolstelsel	Gemeen-skap	Infrastruktuur	Dienste
30.11 Skoonmaak van strate	Gemeen-skap	Infrastruktuur	Dienste
30.12 Vervoer, taxi-staanplek	Gemeen-skap	Infrastruktuur	Fasiliteite
30.13 Sportgronde	Gemeen-skap	Infrastruktuur	Fasiliteite
30.14 Speelparke	Gemeen-skap	Infrastruktuur	Fasiliteite
30.15 Gesondheidsorg (kliniek/dag-hospitaal)	Gemeen-skap	Infrastruktuur	Fasiliteite
30.16 Skole	Gemeen-skap	Infrastruktuur	Fasiliteite
30.17 Jeugsentrum	Gemeen-skap	Infrastruktuur	Fasiliteite
30.18 Gemeenskapsaal	Gemeen-skap	Infrastruktuur	Fasiliteite
30.19 Biblioteek	Gemeen-skap	Infrastruktuur	Fasiliteite
30.20 Kleuterskool/Crèche	Gemeen-skap	Infrastruktuur	Fasiliteite
30.21 Kerke	Gemeen-skap	Infrastruktuur	Fasiliteite
30.22 Polisiekantoor	Gemeen-skap	Infrastruktuur	Fasiliteite
30.23 Sekuriteit by voetbrug	Mikro	Fisiese sekuriteit	Veiligheid
30.24 Veiligheid by die rivier/bos	Mikro	Fisiese sekuriteit	Veiligheid
30.25 Veiligheid in strate	Mikro	Fisiese sekuriteit	Veiligheid

© Kopiereg @ dr CJ Erasmus (Universiteit van Wes-Kaapland)

onder andere die hervestiging en uitbreiding van bestaande wonings of woonbuurte insluit, is belangrik, juis omdat wonings vir lae-inkomstegesinne gewoonlik klein is en daar altyd 'n sterk moontlikheid vir aanbouings aan die huidige struktuur bestaan.

Dit kan aanvaar word dat omgewings waarbinne gesinne funksioneer bydraend tot menslike gedrag-spatrone is en omgekeerd. Gevolglik kan die omgewing vir gesinne sekere beperkinge en stremminge, maar ook moontlikhede en geleenthede skep (Williams, 1998:1).

TOEPASSING VAN DIE HBEM OP DIE WESBANK-GEMEENSKAP

Steekproef

Respondente is by wyse van 'n sistematiese steekproef op 'n kontinuum van 'n lyn wat deur alle huise op 'n kadastrale kaart van die woonbuurt getrek was, verkry (Bless & Higson-Smith, 2000:25). Die studiegebied is in 14 opname-gebiede verdeel en die steekproefgrootte was 400 wooneenhede. Die persoon wat ten tyde van die opname deur die inwoners van die huishouding as die hoof van die huishouding beskou is, hetsy 'n man of vrou, is as 'n respondēt geïdentifiseer.

Die meetinstrument

Die indikatore van die HBEM het as basis vir die ontwerp van die vraelys gedien. Die sleutelwoorde op die laagste vertakkingsvlakke van die dendrogram was in vraagstellings omgeskakel, waarna 'n tabel (sien Tabel 1) saamgestel is om aan te dui hoe die vrae met die verskillende vlakke en konsepte in die HBEM ver-

band hou. 'n Vraelys bestaande uit 31 geslote en 16 oop vrae is vir die doeleindes van hierdie studie ontwikkel. Die vraelys is vooraf deur deskundiges in die behuisingsveld, vierdejaarstudente (verbonde aan die universiteit van Wes-Kaapland en Stellenbosch) en deur inwoners van Delft en Elsie-rivier (met veranderlikes min of meer vergelykbaar met dié van die navorsingsgebied ten opsigte van inkomste, sosio-ekonomiese woongebied en opvoedkundige vlak) getoets. Enkele semantiese verstellings is in die finale vraelys aangebring.

Data-insameling

Tien opgeleide veldwerkers het gestruktureerde onderhoude oor 'n tydperk van vier weke met hoofde van huishoudings in vooraf geïdentifiseerde huise gevoer. Data was gedurende die dag en vroeëand ingesamel, met die meerderheid van die onderhoude wat saans gevoer was nadat mense van hulle werk teruggekeer het. Vierhonderd vraelyste was voltooi en almal was bruikbaar. Soos die vraelyste ontvang is, is dit deur 'n kontrole persoon vir volledigheid nagegaan. Data van die voltooië vraelyste is op 'n Excel-blad aangeteken waarna dit statisties verwerk is. 'n Tematiese inhoudsanalise is op die kwalitatiewe response toegepas.

WESBANK-GEMEENSKAPSPROFIEL

Die resultate ten opsigte van die verskillende aspekte van die model wat op Wesbank toegepas is, word in Figure 1 en 2 geïllustreer. Die resultate van die konsepte wat gemeet is, word in persentasies uitgedruk, waarna dit in die HBEM ingevoer en op 'n skaal van een tot tien (verteenvoerdigend van 1-100%) aangedui word. Op die model word dit geïllustreer

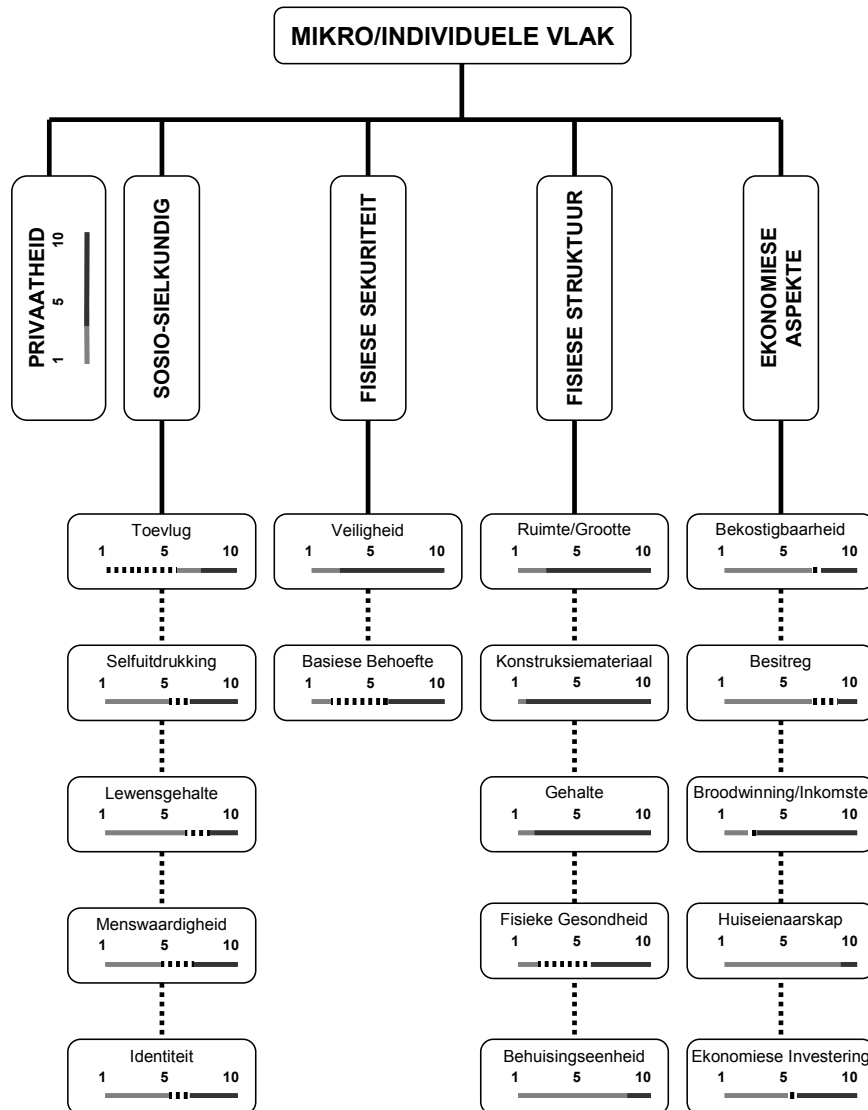
deur 'n donkergrys, liggrys en/of swart strepie, waar die donkergrys strepie 'n positiewe evaluering, die liggrys strepie 'n neutrale evaluering en die swart strepie op 'n negatiewe evaluering dui. Met hierdie voorstelling kan visueel en met die eerste oogopslag gesien word wat die uitslag by elke subaspek van die model was.

Interpretasie van die HBEM van Wesbank

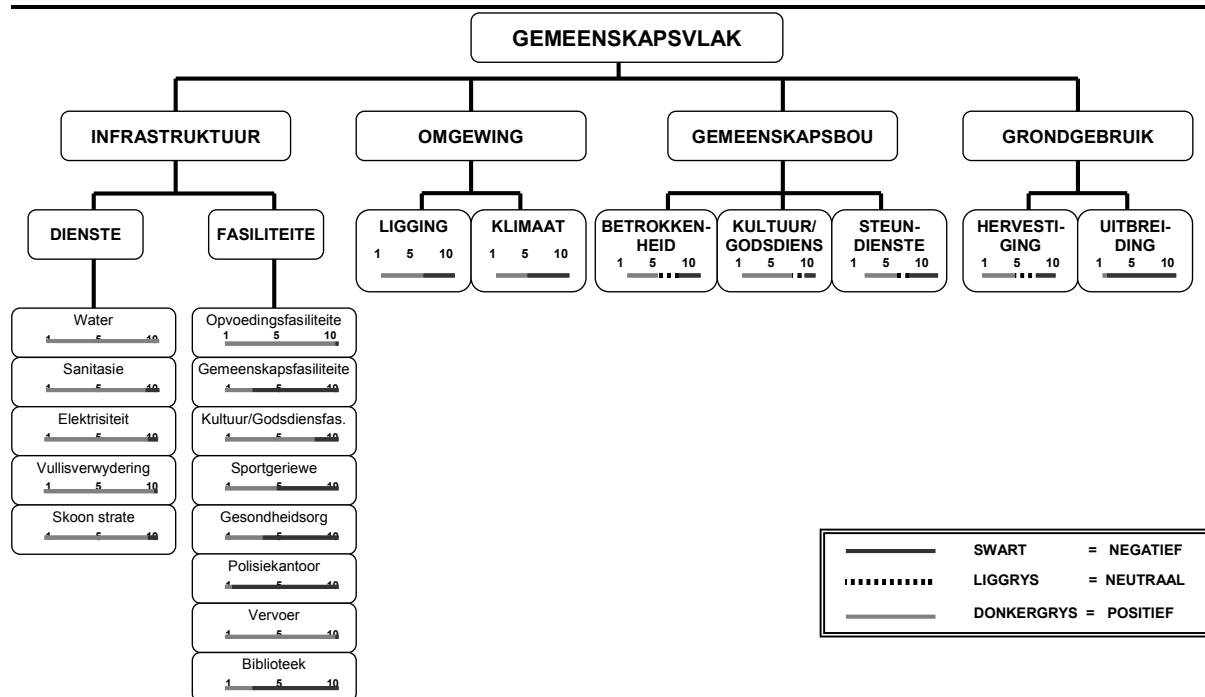
Uit Figuur 1 blyk dit dat huiseienaarskap, bekostigbaarheid en besitreg op die mikrovlak deur die inwoners oor die algemeen as positief tot baie positief ervaar is. Dit was waarskynlik omdat die behuising binne die inwoners se finansiële vermoë aangebied is en ook aan die inwoners 'n algemene gevoel van sekuriteit verskaf het. In die model kom dit na vore dat die woonplek oor die algemeen nie as bron van inkomste of broodwinning gebruik word nie, 'n moontlike gevolg daarvan dat die wonings oor die algemeen as te klein ervaar is. Dit kan ook duidelik uit die model afgelei word dat die behuising in Wesbank volgens die respondente nie goeie behuising beskryf nie. Hierdie gevolgtrekking word bevestig deur die negatiewe

beskrywings van die gehalte en konstruksiemateriaal van die strukture en die voortdurende klammigheid en nattigheid waarmee die inwoners binne die huise te make het. Die sosio-sielkundige aspekte blyk egter meer bevredigend deur die inwoners geëvalueer te word.

Op gemeenskapsvlak (Figuur 2) het die inwoners oor die algemeen hulle tevredenheid met die dienste uitgespreek. Dit blyk dus dat, in so verre as wat hierdie aspek deur wetgewing as een van die vereistes vir voldoende behuising nagestreef word, dit wel bereik was. Bevindinge van die studie het ook daarop gedui dat die inwoners van Wesbank oor die algemeen tevrede was met opvoedingsfasiliteite, maar dat gemeenskapsfasiliteite, 'n biblioteek, polisiekantoor en gesondheidsorg fasiliteite dringende aandag moet geniet. Voorts blyk dit uit die bevindinge soos in die HBEM uiteengesit, dat die uitbreidingsmoontlikheid van bestaande wonings uiters beperk was, deels omdat die inwoners finansiël nie daartoe in staat is om verbeterings en/of veranderinge aan die struktuur te kan bekostig nie.

FIGUUR 1: EVALUERINGSMODEL VIR MIKROVLAK

FIGUUR 2: EVALUERINGSMODEL VIR GEMEENSKAPSVLAK

Uit hierdie HBEM illustrasie van Wesbank (Figure 1 en 2) kan afleidings oor die betrokke gemeenskap se siening aangaande hulle bestaande behuising en behoeftes verkry word. Dit sou dan tot beter implementering van wetgewing kon lei, met die gevolglike verbetering in die lewensgehalte van alle inwoners.

BESPREKING EN AANBEVELINGS

Die doel met hierdie artikel was om die ontwikkeling van 'n holistiese behuisingsevalueringsmodel (HBEM), wat in 'n lae sosio-ekonomiese inkomste gemeenskap toegepas kan word, te beskryf. Die HBEM stel menslike ekoloë, met 'n breë kennis van huishoudings se behoeftes op verskeie terreine sowel as hulle kennis van behuisingsaangeleenthede, in staat om in 'n ontwikkelingskonteks 'n verskil aan gemeenskappe te maak, aangesien hulle die mees aangewese persone is om gesinne, individue en gemeenskappe te help om hulle eie lewenskwaliteit te verhoog. Menslike ekoloë kan die HBEM as instrument gebruik om die verantwoordbaarheid ten opsigte van die toepassing van behuisingswetgewing in arm gemeenskappe te help verhoog.

Die HBEM blyk die ideale instrument vir toepassing in gemeenskaps-ontwikkeling en bemagtiging van gemeenskappe te wees aangesien dit die geleentheid skep om die konstruksie diagnosties te evalueer. Deur die resultate visueel voor te stel, maak dit inligting vir ontwikkelingspraktisyns toeganklik en maklik interpreteerbaar. Die HBEM kan ook deur ontwikkelaars as riglyn gebruik word vir elemente wat in 'n gemeenskapsprofiel wat inwoners se omstandighede, behoeftes en ervarings sodanig uitbeeld, ingesluit moet word. In gevestigde behuisingsprojekte kan die profiel gebruik word om doeltreffende intervensieprogramme, wat gefokus is op die bemagtiging van individue (en gemeenskappe) binne hulle gemeen-

skapskonteks, te beplan en aan te pas.

Van die probleemareas wat deur die HBEM model uitgelig is, kan onder andere deur die volgende remediërende aksies verlig word. Die ontwikkeling van gemeenskapsfasiliteite moet saam met die fisiese ontwikkeling van enige behuisingsontwikkeling plaasvind, sodat sosio-sielkundige, kulturele en sportontwikkeling terselfdertyd binne gemeenskappe kan plaasvind. 'n Ondersoek na alternatiewe behuisingstipes en/of -ontwerpe, boumateriaal, asook konstruksietegniese, moet geloods word ten einde 'n geskikte produk te vind wat sal verseker dat die struktuur tot die gesondheid van begunstigdes bydra en aan die verskillende stadia van die lewensiklus voldoen. Behuisingstandaarde moet strenger gemoniteer word en deeglike keuring van kontrakteurs moet plaasvind. Werk gelewer moet gemoniteer word om gehalte en standaarde te waarborg. Verdere verantwoordbaarheid van kontrakteurs sal ook hierdeur bewerkstellig word. Die HBEM kan ook as basis vir verdere navorsing dien en maak die moontlikheid van vergelykende profiele tussen gemeenskappe moontlik. Die HBEM kan in gebiede met verskillende ekonomiese en inkomstevlakke toegepas word.

Die doel van hierdie artikel was om die model te beskryf en vir verdere navorsing word dit aanbeveel dat dit in verskillende opsette toegepas word om die geldigheid daarvan te toets

VERWYSINGS

ALBERTYN, RM. 2005. Increased accountability through monitoring empowerment programmes. *Journal of Family Ecology and Consumer Science* 33:3136.
 ALBERTYN, RM, KAPP, CA & GROENEWALD, C. 2002. Patterns of empowerment in individuals through

- the course of a life-skills programme in South Africa. *Studies in the Education of Adults* 33(2):180-200.
- ANDERSON, LM, SHINN, C & ST. CHARLES, J. 2002. Community interventions to promote healthy social environments: Early childhood development and family housing. *Morbidity and Mortality Weekly Report* 51:1-8.
- BABBIE, E & MOUTON, J. 2001. *The practice of social research (South African Edition)*. Kaapstad. Oxford University Press.
- BLESS, C & HIGSON-SMITH, C. 1995. *Fundamentals of social research methods: An African perspective*. 2nd ed. Kaapstad. Juta.
- BLESS, C & HIGSON-SMITH, C. 2000. *Fundamentals of social research: An African perspective*. 3rd ed. Kaapstad. Zebra Publications.
- BRAAF, BA. 1998. *Perspectives on informal settlements: with special reference to the CMA*. Ongepubliseerde Magister-Tesis. Stellenbosch, Universiteit van Stellenbosch.
- BRYNARD, DJ. 1996. Planning the participatory approach. In Bekker, K. 1996. *Citizens' participation in local government*. Pretoria. Van Schaik.
- BUBOLZ, M & SONTAG, MS. 1993. Human Ecology Theory. In Boss, P, Doherty W, LaRossa, R, Schumm, W & Steinmetz, S. 1993. *Sourcebook of families theories and methods: A contextual approach*. New York. Plenum.
- BUBOLZ, MM & WHIREN, AP. 1984 The family of the handicapped: An ecological model for policy and practice. *Family Relations* 33(1):5-12.
- BURKEY, S. 1998. *People First. A guide to self-reliant, participatory, rural development*. London. Zed Books.
- CHOGUILL, C.L. 1987. *New Communities for Urban Squatters. Lessons from the plan that failed in Khaka, Bangladesh*. New York: Plenum Press.
- COHEN, CS, MULROY, E, TULL, T, WHITE, C & CROWLEY, S. 2004. Housing plus services: Supporting vulnerable families in permanent housing. *Child Welfare* LXXXIII:509-528.
- CONNELL, V.A. 2002. *Urbanisation and Migration. Carving out Issues*. www.abc.net.au/ra/caring out/issues/urbanisations.htm Gelees op 1/10/2002.
- DE BEER, F & SWANEPOEL, H. 1994. Viewpoint: developing and using skills in community development to achieve the objectives of the Reconstruction and Development Programme. *Development Southern Africa* 11(4):629-631.
- DEACON, RE & FIREBAUGH, FM. 1988. *Family resource management*. Boston, MA. Allyn & Bacon.
- DESPRÈS, C. 1991. The meaning of home: Literature review and directions for future research and theoretical development. *The Journal of Architectural and Planning Research* 8(2):96-109.
- DE SILVA, V. 2002. *Creating quality neighbourhoods in low cost public housing in Sri Lanka*. www.hdm.lth.se. Gelees op 05/09/2003.
- DEWAR, D. 1999. Housing challenges of the future. *Housing in Southern Africa* 12:6-7.
- DIESENDORF, M. 2000. Sustainability and sustainable development. In Dunphy, D, Benveniste, J, Griffiths, A & Sutton, P. 2000. *Sustainability: The corporate challenge of the 21st Century*. St. Leonards, NSW. Allen & Unwin.
- DUNN, JR. 2002. *A population health approach to housing: A framework for research*. Ottawa. National Housing Research Committee and Canada Mortgage and Housing Corporation.
- GRANRUTH, LB & SMITH, CH. 2001. "Low income housing and service programs: Towards new perspective." Low Income Housing Coalition, Washington, DC.
- GRONDWET VAN SUID-AFRIKA. 1996. *Wet 108 van 1996*. Staatskoerant. Kaapstad. Staatsdrukker.
- HARPHAM, T & TANNER, M. 1995. *Urban health in developing countries: Progress and prospects*. London. Earthscan.
- HERANDIEN, C. 1999. *The Western Cape: A holistic approach to housing*. International Federation for Housing and Planning. Cape Metropolitan Conference, Cape Town.
- HEROPBOU- EN ONTWIKKELINGSPROGRAM (HOP). 1994. *Staatskoerant*. Kaapstad. Staatsdrukker.
- IN MAART 1998. ... 5,500 DROME WORD BEWAARHEID. 1998. *Housing in South Africa* 8:24-32.
- JACKSON, N & SOUTHERS, CL. 1993. Housing and family well-being: A classroom approach to examining resource availability. *Journal of Home Economics* 85 (2):15-25.
- JANSE VAN RENSBURG, H. (ed). 1994. *South African Yearbook 1995*. Pretoria. South African Communication Services.
- KIANGI, AN. 1998. *Habitat and health in Kayamandi*. Magister-tesis. Stellenbosch. Universiteit van Stellenbosch.
- LAHIRI-DUTT, K. 2004. 'I plan, you participate': A southern view of community participation in urban Australia. *Community Development Journal* 39(1):13-27.
- MAX-NEEF, M. 1991. *Human scale development – conception, application and further reflection*. London: Apex Press.
- MCGREGOR, SLT. 1997. The impact of different paradigms on home economics practice. *Journal of Home Economics Institute of Australia* 4(3):23-33.
- MCGREGOR, SLT. 2004. *The nature of transdisciplinary research and practice*. Human Sciences working papers archive. Kappa Omnicron Nu Leadership Academy. www.kon.org. Gelees op 20/02/2007.
- MCGREGOR, SLT. 2006. *Sustaining Home Economics in the 21st Century: Root System as Metaphor*. Keynote Address. First International Home Economics Congress Sustainable Development and Quality of Life. Ankara Üniversitesi, Ev. Ekonomisi Yükseköğümü Ankara, Türkiye.
- MCGREGOR, SLT. 2007. Consumer scholarship and transdisciplinarity. *International Journal of Consumer Studies* 4(3):23-33.
- MEYER, IH. 1998. *Theoretical perspectives on low-cost housing*. Referaat gelewer tydens 'n Behuisingsbeleid- en Bestuurskursus, 24-28 Augustus. Skool vir Publieke Administrasie, Bellville. Universiteit van Stellenbosch.
- MOKHOBLO, D. 1996. The challenging road ahead for people: growth and development. In Burger, APJ, Theron, F & Van Rooyen. 1996. *Challenges in change*. Skool vir Publieke Administrasie, Bellville. Universiteit van Stellenbosch
- MTEMBI-MAHANYELE, S. 2001. "Budget Speech by the Minister of Housing. National Assembly."

- www.gov.za. Gelees op 11/05/2001.
- MTEMBI-MAHANYELE, S. 2002. "Keynote address by the Minister of Housing at the Sustainable Environment Conference: *Some perspectives on sustainable built environments in Africa.*" Universiteit van die Witwatersrand, Johannesburg. www.gov.za. Gelees op 10/01/2002.
- NICKOLS, SY. 2003. Human Eco-System Theory: A tool for working families. *Journal of Family and Consumer Sciences* 95(2):5-12.
- NICOLESCU, B. 1997. *The transdisciplinary evolution of the university condition for sustainable development.* www.nicol.club.fr/ciret/bulletin/b12/b12c8.htm. Gelees op 18/02/2007.
- PAGE, N & CZUBA, CE. 1999. Empowerment: What is it? *Journal of Extension* 37(5):106.
- PENDERIS, SP. 1996. *Informal settlements in the Helderberg basin: People, place and community participation.* Magister-tesis. Stellenbosch. Universiteit van Stellenbosch.
- PROVINSIALE ONTWIKKELINGSRAAD VAN DIE WES-KAAP. 2002. *"Integrated Development Planning and Urban Renewal in Cape Town."* Ongepubliseerde besprekingsdokument.
- SCHUTTE, DW. s.a.(a). *"Fokusgroepe as data-insamelingstechniek."* Ongepubliseerde konsepverslag.
- SCHUTTE, DW. s.a.(b). *"Notes on the dendrogram technique for the development of questionnaires."* UNISEARCH-navorsingskonsultante, Strand.
- SCHUTTE, DW. 2002. *Persoonlike kommunikasie met navorsingskonsultant en statistikus.* UNISEARCH-navorsingskonsultante, Strand.
- STAGE, S & VINCENTI, EL. 1997. *Rethinking Home Economics. Women and the history of the profession.* Ithaca. Cornell University Press.
- SYDOW, M. 1993. *A normative stage model for housing policy.* Magister-tesis. Stellenbosch. Universiteit van Stellenbosch.
- THE WORLD HEALTH ORGANIZATION. 2002. *The World Health Report 2002 – reducing risks, promoting health life.* Geneva. www.who.int/whr.2002. Gelees op 25/02/2005.
- TRZCINSKI, E. 1995. An ecological perspective on family policy: A conceptual and Philosophical framework. *Journal of Family and Economic Issues* 16(1):7-33.
- VAINES, EL. 1993. An empowerment orientation for home economics. *Home Economics Forum* 6(2):21-25/29.
- VAN RENSBURG, NEJ, BOTES, LJS & DE WET, M. 2001. *Upgrading and low-income housing initiatives: Indicating their value to the people of Freedom Square, Bloemfontein.* Development Southern Africa 18(1):107-114.
- WET OP BEHUISING 107 1997. *Staatskoerant.* Kaapstad. Staatsdrukker.
- WILLIAMS, P. 1998. *The costs of children - Impacts on family decision-making.* 6th Australian Institute of Family Studies Conference, Changing families, challenging futures. Melbourne. Australian Institute of Family Studies.
- WITSKRIF OOR BEHUISING. 1994. *A new Housing Policy and Strategy for South Africa.* Staatskoerant. Pretoria. Staatsdrukker.
- WYNGAARD, DAC. 2002. *Evaluating the provision of low cost housing in the context of developmental Local Government: The case of Wesbank.* Magister-tesis. Stellenbosch. Universiteit van Stellenbosch.